

Monumentnummer*: 531977

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 12 juni 2015
Kadaster deel/nr 82805/184

*Woonplaats** Werkendam
*Gemeente** Altena
*Provincie** Noord-Brabant

Locatiennaam Werkendam
Locatieomschrijving Fort bij het Steurgat

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Werkendam	AB			807
Werkendam	AB	817	A1	
Werkendam	AB	817	A10	
Werkendam	AB	817	A11	
Werkendam	AB	817	A2	
Werkendam	AB	817	A3	
Werkendam	AB	817	A4	
Werkendam	AB	817	A5	
Werkendam	AB	817	A6	
Werkendam	AB	817	A7	
Werkendam	AB	817	A8	
Werkendam	AB	817	A9	
Werkendam	AB			598
Werkendam	AB			599
Werkendam	AB			806
Werkendam	AB			1277
Werkendam	AB			1279

*Omschrijving***

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Cluster 82.

Inleiding

FORTAANLEG BESTAANDE UIT FORTEILAND MET (RESTEN VAN) AARDWERKEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS WAAROP RESTEN ONDERHOUDSPAD EN TOEGANGSWEG EN DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE VAN DE MILITAIRE LANDSGROND als basale onderdelen van het Complex Fort bij het Steurgat. Forten werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf aangebrachte aardlichamen die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de forten is, behalve dit gewoonlijk al tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden en bestrate paden en appelpaatsen. Forten werden gewoonlijk omgeven door een of meer natte of droge grachten om eventuele nadering van de omwalling of het fortterrein tot het laatst toe te belemmeren. Forten waren meestal slechts te bereiken via een of meerdere bruggen of via een smalle landengte. Waar om waterstaatkundige of andere redenen een permanente directe verbinding tussen binnen- en buitengebied bestond, was deze zodanig uitgevoerd dat hij niet of slechts met de grootste moeite te passeren was. Langs de buitenzijde van de grachten lag vaak een weg of pad, dat zowel in de vorm van een gedekte weg kon zijn aangelegd, maar ook wel gelijk met, of zelfs boven maaiveldniveau. Deze wegen of paden konden verschillende functies hebben, uiteenlopend van openbare weg tot onderhoudspad, en ook van militaire gedekte weg tot exclusieve toegangsweg naar het fort. Buiten de natte gracht bevindt zich bovendien vaak een (van oudsher en nog ten dele) met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, de Militaire Landsgrond. Het Fort bij het Steurgat vormde geen uitzondering op dit algemene beeld, maar het was een fort dat in solitaire positie lag en bovendien in niet inundeerbaar gebied en dat daardoor toch relatief kwetsbaar was. Het Fort bij het Steurgat was toegankelijk aan de noordwestzijde via een deels uitneembare, ijzeren brug over de gracht, maar deze is later vervangen door een dam. Rond het jaar 2000 is in hout een globale replica van de brug gebouwd, die niet onder de bescherming valt

De wallen zijn - vermoedelijk al voor de oorlog - ten dele geëffend, maar vooral in het noordelijk deel - in meer recente tijd en in vereenvoudigde vorm - hersteld en in het westelijk deel gereconstrueerd. In het zuidelijk deel heeft op basis van een vereenvoudigde vorm herinrichting plaatsgevonden via enkele door aarde gedekte wooneenheden (zgn. walwoningen; niet beschermd) en via in stijl van de bestaande fortbebouwing aan het complex toegevoegde, eveneens met aarde gedekte garageboxen (niet beschermd). Alle herstelde, gereconstrueerde en nieuw aangebrachte aardwerken en de situering en vorm van de appartementen doen herinneren aan de vroegere omsluiting van het fortterrein. Hiernaast is het voormalige terreplein deels ingericht met enige nieuw functies, waaronder (met aarde gedekte) parkeerruimten. De aarddekking van de twee grote bouwwerken is ten dele verwijderd om meer inhoud aan de gebouwen te geven. In het geval van de kazerne betekende dit de toevoeging van een extra bouwlaag ter plaatse van de oorspronkelijk meters dikke aardlaag, terwijl aan de frontzijde de oorspronkelijke aarddekking werd ingevuld door glazen gevels die de vorm van de dekking 'weerspiegelen'. De gevels aan de keelzijden zijn gehandhaafd. Bovenop de kazerne is geen aarden, maar een functionele (betonnen) dekking toegepast. Bij de remise is een - deels uit ander materiaal samengestelde - 'quasi-aarden' dekking aangebracht. Dit laatste geldt eveneens voor enige appartementen die in de taluds van de zuidelijke buitenwal zijn gebouwd. De appartementen en een aantal garageboxen in dit bouwwerk zijn aan de binnenzijde in de stijl van het fort opgetrokken door ze van een gevel met getoogde bogen te voorzien. De op diverse locaties binnen de walstructuur liggende aardwerken behoren niet tot de oorspronkelijke aanleg. Aan

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

de zuidzijde hebben de appartementen in hoofdzaak glazen gevels en zijn bakstenen keermuren opgetrokken. Een betonnen coupure met schotbalkspanningen in de wal (nabij de huidige toegangsbrug) behoort niet tot de oorspronkelijke aanleg, maar is mogelijk een verplaatst element uit de vooroorlogse jaren. De nieuwe toevoegingen aan het werk - in het bijzonder de gebouwde elementen in de zuidelijke vestingwal (de walwoningen en garageboxen e.d.) - vallen niet onder de bescherming.

Omschrijving

FORTAANLEG BESTAANDE UIT FORTEILAND MET (RESTEN VAN) AARDWERKEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS WAAROP RESTEN ONDERHOUDSPAD EN TOEGANGSWEG EN DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE VAN DE MILITAIRE LANDSGROND van het Complex Fort bij het Steurgat. De aanleg van het fort dateert uit de periode 1881-1882. Het forteiland is vijfzijdig en iets asymmetrisch. Van de voorheen rondgaande wallen zijn de beide noordelijke flanken in hoofdzaak bewaard in de toestand van het fort omstreeks 1945 en in het westelijk deel hersteld.

Centraal ligt een groot bomvrij bouwwerk dat als onderkomen voor manschappen en materieel diende, de kazerne. Een tweede bomvrij gebouw ligt aan de zuidwestzijde of frontzijde van de kazerne met de gevel aan de keelzijde - richting kazerne. De vijfzijdige gracht van het Fort bij het Steurgat is compleet aanwezig en vormt een ruime omkadering van de aanleg van het werk. Gedeeltelijk langs en rond de gracht liggen respectievelijk de toegangsweg en een nog enigszins herkenbaar onderhoudspad, dat zich iets boven het maaiveldniveau bevindt, alsmede een boomsingel. De oorspronkelijk met grenspalen (vermoedelijk niet bewaard) als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, de Militaire Landsgrond, is op de bij dit besluit behorende kaart aangeduid.

Waardering

De FORTAANLEG BESTAANDE UIT FORTEILAND MET (RESTEN VAN) AARDWERKEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS EN HIEROP RESTEN ONDERHOUDSPAD EN DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE VAN DE MILITAIRE LANDSGROND van het Fort bij het Steurgat zijn van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een aarden aanleg uit de periode 1881-1882, met resten van wallen, omgrachting, toegangs- en omleidingswegen en een van oudsher door middel van grenspalen aangeduide militaire zone; het bevat relictten van aarden dekkingen van bouwwerken met verschillende functies.

* Ensemblewaarde en situationele waarden door de ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen, door de uitzonderlijke, solitaire en niet door inundeerbare gronden beveiligde positie en door de herkenbare relatie met het schootsveld.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Het onderdeel is representatief omdat het een schaars voorbeeld is van een solitair gelegen fort dat diende als accesverdediging aan de (westelijke) toegang van de (Nieuwe) Merwede en aan het Steurgat en dat tevens deel uitmaakte van de voorverdediging van Gorinchem.

* Het onderdeel is matig bewaard omdat het grondplan, de gracht, de toegangsweg en het onderhoudspad grotendeels bewaard zijn gebleven, maar de dekkingen zijn verwijderd en de wallen en de aanaardingens deels zijn geëffend.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie